

RĄCZKA (52) *sb f*

a jasne.

sg *N* rączka (10). ◇ *G* rączki (2). ◇ *A* rączkę (6). ◇ *I* rączką (2). ◇ *pl N* rączki (6). ◇ *G* rączek (3). ◇ *D* rączk(a)m (1). ◇ *A* rączki (16). ◇ *I* rączk(a)mi (2). ◇ *L* rączkách (3); -äch (1), -(a)ch (2). ◇ *du A* (cum nm) rączce (1) *ZapWar* 1507 nr 2015. ◇ [lat. sg *A* rączkam. ◇ *pl A* rączkas.]

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI (dwa z niżej notowanych przykładów) – XVIII w.

1. *Dem. od „ręka” ‘kończyna górna’; manícula Mącz, Calep; parva manus Calep; palmula Cn (44) :*

W Żywocie matczynem lezenie płodu: ieft takowe. Iże dzieciątko siedzi w żywocie skriwfiży fie/rączki [!] ściągawfiży między nożki *FalZioł* V 15v; tedy baba ma z pilnością o thym praczować [...] iżeby tak z przytulonemi rączkami do vzdikow mogła dzieciątko z żywota wziąć. *FalZioł* V 21c, V 16c, 20d, 21a, b [2 r.], 22a (11); Mollissima manus, Subtilna miękka rączká. *Mącz* 229d, 209a; Ale dziećiom niełpiącym/ przywieszować do rączek korzeń Kofzyłczkowy/ ten im len przywodzi/ gdy ij ná pulsiech máią. *SienLek* 56v; *RejZwierc* 142v; *Calep* 635b; *GosłCast* 29.

Przysłowia: bo to łtara przypowieść/ s prziiacielem igray łłowkiem rzadko/ ále rączką nigdy *RejZwierc* 72v; [*UstWojsk* 1561 113].

boć y łłowko czálém rychley obrázi niżli rączká. *RejZwierc* 72v.

Zwroty: »nie obrocić rączką« = *nie podjąć najmniejszego działania* (1): Manum non verterim, Nie obrocił bych rączką dla tego. *Mącz* 209a.

»za rączkę prowadzić; za rączki się wodzić« (1;1): *RejWiz* 40; Vźrzałem Vlyłłefá/ dźięćię wiodącého/ Priámowého wnuká zá rączkę prowadził *GórnTroas* 70.

»złożyć rączki« (1): A patrz yedno tey potwory Gdzyłs fię wczyl też pokory Złozil rączky łchylił Główkę *RejKup* dd5v.

Wyrażenia: »rączka dziecięca« (1): Przy thakowym rodzeniu ma baba pilności przyłóżyć iżeby rączki dziecięcze nadoł mogła przychylać *FalZioł* V 21b.

»prawa rączka« = *dextella Mącz, Calep* (2): Dextella, Práwa rączká. *Mącz* 84b; *Calep* 317a.

»trzymając [= trzymający] na rączkach« (1): [*Sibilla modląc się*] y ułrzala woblocze yałnym łtoyącz panną pyąkną z dzyeczathkyem trzymayącz ye na łwych rączkach *PatKaz II* 58.

Szereg: »rączki i ramionka« (1): Przy thakowym rodzeniu ma baba wólzelką pilność y pracą mieć mazać rączki y ramionka z pleczoma dziecięczeni *FalZioł* V 21a.

W przen (2) : Pátrż iáko łie Pożytek vpłtrzył ná włzem cudnie/ [...] Pátrżze iáko s Pochlebłftwem pięknie s łobą chodzą/ Iedno iż łie zá rączki połpołu nie wodzą. *RejWiz* 40.

Zwrot: »wziąć za rączkę« (1): Iozeff z męźczyznami ijdzie naprzod/ a panna Maria [...] z daleka. Przeto ty wziawłfiży dzieciątko za rączkzę [!]/ idz s nimi *OpecŻyw* 30v.

a. *Pieszczotliwie o rękach Jezusa i Maryi* (16) : y takyełz połzwyczajony rączky yey [*Maryi*] ktoremy myala łyą bołtwa dotykacz *PatKaz II* 38, 40, 49; [*niewiasta*] przed obrałz panny maryey ony [*dwie dziewczki*] przywodłfchy yey ye poleczyła [...] a wzyawłfchy rączce onych dzyatek ku rączkam panny maryey onego obraza tak ye złączyła *PatKaz III* 153v.

Zwroty: »nosić na rączkach« (1): Vciekál tedy król niebieski przed łlugą/ matuchna téz panna mlodziutká nołila go na łwych rączkách *OpecŻyw* 28.

»rączkę podawać« (1): Pán Iezus [...] rączkę iey [*matuchnie*] podával/ daiątz iey w tym znatz/ ijązby od placzu przeftala *OpecŻyw* 22v.

»podnieść rączkę(-i)« [*szyk zmienny*] (3): W ten czas Iezus mily/ dlá pocięffeniá więtfífé⁸⁰ fwé milé matki pomalu podniozwłly rączki w niebo wltępowál *OpecŻyw* 174v, 24v, 26v.

[»rączki rozkrzyżować« [*szyk zmienny*]: A będącz Olmęczony/ Padłes na Ziemię na oblicze Rołkrzyżowawłzy Rączki pokorząc fię iakho Człowiek przed Oyczem niebiełkhiem *Pozdraw* B4, B3v.]

»rączki [*ku komu*] ściągac [= *wyciągac*]« (1): Potym Iezus námileyłly garnął fie od one⁸⁰ łtartzu ku matuchnie rączki ściągaiątz. *OpecŻyw* 26.

»rączki wznosić« (1): Matuchna rączki wznofila/ wiątz go [*ciało Jezusa*] chciała *OpecŻyw* [155].

»rączki złożyć« (3): dziewitza blogoślawioná [...] przyłła ku łwemu milému fynowi/ a pokornie pokłękńawłly/ rączki łłozywłly ięła go profiřtz rzekątz: [...] *OpecŻyw* [80], 9, 152v.

Szereg: »rączki i nożki« (1): panna [...] porodzyła moczarza wřzechmocznego y pyelwřzkamy wyłżala rączki y nożki yego *PatKaz II* [54²].

2. *Miara miodu zawierająca 10¼ garnca* (3) : yako ya tho dobrze vyem ysz Ian Mrosz szrasznow barthnyk kszyaszący pvsczey kamyenyeczskyey dal dwye Raczcze myodv dobrego nyephalszywego dany kszyaszaczy [...] Thako my pomoszy bog etc. *ZapWar* 1507 nr 2015; *LibLeg* 11/102; [*o Reju*] Abo- (*kust*) wiem (-) ząwżdy kiedy iedno przyiechał/ pudło śliw iáko korzec Krákwofki/ miodu przáłne⁸⁰ puł rączki [...] ziadał. *WerGość* 242; [Item solvunt de quolibet laneo per quatuor rączkas *KsięgiSądWiej* 1508 nr 7418, 1502 nr 7415, 1508 nr 7418; *LustrRus* II 27, 31, 76].

3. *Znak graficzny w kształcie dłoni wyróżniający miejsce w tekście* (2) : Rączká lepák znaczy koniec tey cząłtki Ewángeliey ábo Epiftoły/ ktorą w kościele w Niedźiele ábo w Świętá ábo w Połty czytáią. *WujNT przedm* 28, *przedm* 25; [*SzczerbSpecSax przedm* [ij4] (*Linde*)].

4. *Wskazówka zegara; gnomon Calep; index horologii Cn* (1) : Gnomon – Raczka na zigarze, pokazatel. *Calep* 459b; [Furcella Das Geblein am Zeiger kfiężyc v rączki/ widełki *ArtNom* G6v].

5. [*Znak rozpoznawczy bractwa św. Tomasza, jednoczącego szlachtę i duchowieństwo w walce z reformacją (zwłascza arianizmem)*]: Leda w dzień nas zmyć mogą, radzi święty Toma, Ktorego rączkę noszą, co ją wrzkomo włóżył W bok Pański (*marg*) Rączka hasło Bractwa ś. Tomasza, ale Bog wie, na co. (-); tego też chcą, by każdy położył Bez dusze heretyka, za odpust to mając *Apolog* 26.]

6. *bot. Orchis L., storczyk; bylina z rodziny storczykowatych (Orchidaceae) o podziemnych jajowatych bulwach; satyrion Calep, Cn; melium, palma Christi Calep* (2) : Satyrion – Kfięze iayka, lyfyie iayka. Kozielki. Rączki dłon kryřtowa. *Calep* 949a, 649b; [*SzymŁowEnch* †; Rączki álbo Kryřtowá dłón. Palma Chrifci. Tzázychte Stendelwurtez. Ná łąkách y w łefiech to źiele roście/ liřt ma przy źiemi/ á ná nich łą piegi poczerniále/ korzenie ma łzyrokie iáko dłón s pálcy *SienHerb* 137a (*Linde*)].

Synonimy: 4. *pokazaciel, ręka*; 5. *hasło*; 6. *dłonki Krystowe, dłón boża, dłón Kryst(us)owa, księże jajka, kozielki, lisie jajka*.

Cf **RĘCZYNKA**